

VERGİ HUKUKUMUZDA MALİ İŞTİRAKLER [*]

Rasim SAYDAK
Müşavir, Hesap Uzmanı

İştirakler hakkındaki tahlil ve izahlarıma bu iktisadî değerle ilk temasa geldiğimiz vesikayı, yani bilânçoyu ele almak suretile başlamayı uygun buluyorum.

Bilindiği gibi, hisse senetleri bilânçolarda, bazan eşam ve tahvilât bazan ise iştirakler diye birbirinden farklı iki ayrı hesap vasıtasile iki ayrı iktisadî değer olarak gösterilmektedir. Umumî anlamı ile sermayenin belirli bir parçasına iştirak hakkı veren hisse senetlerinin, bilânçolara bu şekilde bir tefriğe tâbi tutularak aksettirilmesinin sebebi nedir?

Hisse senedini alelâde hisse senedi veyahut menkul kıymet olmaktan çıkarp iştirak hissesi dediğimiz bambaşka bir iktisadî kıymet haline getiren kıstas sadece bir miktar fazlalığından mı ibarettir?

Bu soruya bütün ihtimaller karşısında kıymet ve ölçüsünü muhafaza edebilecek bir karşılık bulmanın güç ve hattâ imkânsız olduğunu itiraf etmek zorundayım. Çünkü hisse senetleriyle iştirak hisselerinin bilânçolardaki yerlerini, yani likidite bakımından ithal edilmeleri lâzımgelen hesap gruplarını tayin için yapılmış bulunan târiflerle, aynı iktisadî değerler hakkında sağladıkları gelirlerin vergi kanunları muvacehesindeki durumlarını tesbit edebilmek kasdı ile yapılmış olan târifler, birbirine uymamaktadır. İşletmecilerle hukukçular arasında iştirak müessesesinin târif ve izahı üzerinde bir fikir birliği mevcut değildir.

Revizyon tekniği bakımından hisse senetlerinin iştirak hissesi sayılması için, iştirak eden şirkete iştirak edilen şirketin idare ve mürakabesi üzerinde mutlak bir hak sağlayabilecek miktarda olması lâzımgelmektedir. Bir şirket diğer bir şirketin aksiyonlarını bu şirkete tâbi bir işletme veya diğer bir tâbirle bir şube haline getirebilmek kasdı ile satın almış ve satın aldığı hisse senetleri kendisine bu imkânı vermiş bulunuyorsa, iştirak eden şirketin tasarrufunda bulunan aksiyonlar iştirak

[*] Bu tetkik, iştiraklerin yalnız bir veçhesine yani hisse senedile temsil ve ifade edilen iştiraklere tahsis edilmiştir.

hissesidir. Ve bu kabil hisse senetleri bilâncolarda, muhasebe plânlarında menkul kıymetler şeklinde değil, iştirak hesabı ile temsil ve ifade edilmesi icap etmektedir. Çünkü revizyon tekniğine göre, iştirak hisseleri mütedavil kıymet olmaktan ziyade sabit kıymet vasıf ve karakterini taşıyan ayrı bir iktisadî değerdir. Meselâ bir şirketin tasarrufunda bulunan hisse senetlerinin iştirak ettiği şirket sermayesinin % 51 ini veya daha fazlasını temsil etmesi, bu nisbetten az hisseye sahip olmakla beraber sermayesine iştirak ettiği şirketi, geniş ölçüde finanse etmesi veyahut diğer hisse senetlerinin küçük miktarlar üzerinden muhtelif şahıslara dağılmış bulunması halinde, malî mürakabenin tesisine imkân verebilecek nisbette hisse senedine sahip olan şirket ana şirket ve tasarrufundaki aksiyonlar da iştirak hissesi sayılır.

Halbuki Kurumlar Vergisi Kanunumuza göre hisse senetlerinin, iştirak hissesi sayılabilmesi için, iştirak edilen şirket sermayesinin % 10 unu temsil etmesi ve bu hisselerin şirketin kuruluş tarihinden itibaren veyahut bilâncosunun tanzim gününden bir sene önce alınmış bulunması kâfidir. Fransız Gelir Vergisi Kanununda ise hisse senetlerini iştirak hissesi haline getiren nisbetler bazı hallerde % 30 ve bazı hallerde de % 50 olarak kabul edilmiş bulunmaktadır.

Bu târif ve izahları yapmaktığımızın sebebi holdinglerle yatırım tröstlerinin Kurumlar Vergisi Kanunu muvacehesindeki durumlarını incelemektir.

İştirak müessesesi; Vergi Hukukumuzda 3843 sayılı Muamele Vergisi Kanununda filyal ve ana şirketlerden bahsedilmiş olmasına rağmen ilk def'a olarak Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunlarıyla ithal edilmiş bulunmaktadır.

Kurumlar Vergisi Kanunumuzun iştirak müessesesi ile ilgili hükümlerini dört kısım halinde mütalâa edebiliriz:

Kısım I: Aynı gruba dahil şirketlerin birbirlerinden istikraz etmiş oldukları paraların bazı hal ve şartlar muvacehesinde örtülü sermaye sayılabileceğine ve bu itibarla alacaklı şirket lehine tahakkuk ettirilecek faizlerin masraf kaydedilemeyeceğine dair hükümler ihtiva eden 16 nci madde.

Kısım II: Ayrı ayrı hükmî şahsiyeti haiz şirketler arasında cereyan edecek olan bazı muamelelerin bu işletmeler arasındaki iştirak münasebetleri nazara alınarak, tek işletmenin dahilî işleri şeklinde muameleye tâbi tutulacağını gösteren 17 nci madde.

Kısım III: İştirak kazançlarının kurumlar vergisinden istisna edildiğini göstermekte olan 8 inci madde.

Kısım IV: Dar mükellefiyete tâbi şirketlerin menkul kıymet satışından elde edecekleri kazançların kurumlar vergisinden istisna edilmesine rağmen; sair kazanç ve iratlar meyanında zikredilmiş bulunan iştirak hisselerinin devir ve temlikinden sağlanacak kazançların vergilendirileceğine dair hükümler ihtiva eden 12 nci madde.

Vergi Usul Kanununa gelince: Bu kanunda iştirak hissesi diye müstakil bir iktisadî değer veya aktif unsurun mevcudiyeti kabul edilmemiş ve bütün hisse senetlerinin miktar ve mahiyeti ne olursa olsun borsa rayıcı ile değerlendirilmesi ve değerlendirme neticesinde tesbit edilecek farkların da kâr veya zarar kaydı lâzım geleceği hususu hükme bağlanmıştır.

İştiraki olan şirketlere ve bilhassa yatırım tröstleri ile holdinglelere ağır mükellefiyetler tahmil eden ve neticede sermaye temerküzlerini önlemekte olan bu hükümlerin tatbikattaki akislerini misaller vermek suretile birer birer belirtmeye çalışalım. Evvelâ şunu işaret edelim ki: Holdinglelerle yatırım tröstleri gibi grup halinde çalışan işletmelerin, kurumlar vergisi mükellefiyetinin tevcihi bakımından birer bütün şeklinde mütalâa edilmeleri günün iktisadî icapları muvacehesinde kaçınılmaz bir zarurettir.

Anglosakson memleketlerinde 934 denberi bu nevi teşekküller için kabul edilmiş olan konsolide bilânço ve konsolide kâr ve zarar hesaplarının ihdasını gerekli kılan sebepler sadece bu işletmelere ait gerçek durum ve randımanın tesbiti arzusundan doğmuş değildir. Teklif adaletinin tesisi bakımından da bu kabil sentezlere lüzum vardır. Bilindiği gibi konsolide bilânço; iki veya daha ziyade işletmeye ait durum ve neticeleri bir işletmeye aitmiş gibi birleştirmek yani ana ve tâbi şirketlere ait aktif ve pasif unsurları, gelir ve giderleri tek bilânço ile ve tek kâr ve zarar hesabı ile bir arada göstermek demektir. Konsolide bilânçolara, ana şirketin aktif unsurları meyanında bulunan iştirak hesaplarile tâbi şirketlerin sermaye hesapları ithal edilmez. Bunların yerlerine doğrudan doğruya fiyallerin aktif ve pasif unsurları ikame edilir. Konsolide kâr ve zarar hesaplarına gelince: Gruba dahil şirketler arasında yapılmış bulunan işlerden doğan gelir ve giderler dahilî muamele karakterini taşıdıkları için karşılıklı olarak varidat ve masraflar arasından çıkarılmaktadırlar. Meselâ ana şirketin fiyallerden birine veyahut gruba dahil bir şirketin yine grupta bulunan diğer bir şirkete borç para vermiş olduğunu farzedelim. Bu takdirde bahis konusu borcun ve karşılığını teşkil eden alacağın müspet ve menfi faizleri cebri toplamı sıfıra müncer olan dahilî bir transfer şeklinde telâkki edilerek konsolide kâr ve zarar hesabına ithal edilmemektedir.

Halbuki Kurumlar Vergisi Kanunumuzda bu nevi faizlerin yalnız borçlu tarafından masraf yazılamıyacağı hususu hükme bağlanmakla iktifa edilmiş ve alacaklının durumuna temas edilmemiştir.

Halen yürürlükte bulunan Muamele Vergisi Kanununa göre ise; ana şirketler tarafından istihsal edilmiş bulunan malların satılmak üzere fiyallere tevdi halinde bu muameleler teslim sayılarak muamele vergisine tâbi tutulmakta ve bu yüzden bir kısım muamele vergisinin müstahsil ve imalâtçı bakımından da bir maliyet unsuru şeklinde kayda tâbi tutulması ve imalâtçının ileride tahakkuk edecek vergilere mahsuben avanslar vermesi yani işletmenin mütedavil sermayesinden bir kısmını elinden çıkarması gibi bir takım garip neticeler doğmaktadır. Ana müessese ile fiyallerin iktisadî bir bütün olarak kabulü halinde bu mahzurların ortadan kalkacağı tabiidir.

Kurumlar Vergisi Kanunumuzun iştirak müessesesi ile ilgili hükümlerinden ilk olarak tahlile tâbi tutmak istediğimiz kısımları yani 16 ve 17 nci madde hükümlerini gözden geçirdiğimiz takdirde: Muamele vergisinde ayrı ayrı teşekküller gibi kabul ve teklif edilmiş olan fiyal ve ana şirketlerin bu maddelerde; bazı muvazaaları önlemek kasdı ile iktisadî birer bütün şeklinde mütalâa edildiklerini görürüz. Meselâ 16 nci maddede: Aralarında vasıtalı vasıtasız bir şirket münasebeti bulunan tüzel kişilerden yapılan istikrazlar teşebbüste devamlı olarak kullanılır ve bilhassa sabit kıymetlere yatırılırsa, bu istikrazlarla kurumun öz sermayesi arasında emsiline nazaran bariz bir nisbetsizlik mevcut olduğu takdirde borçlanılan para sermaye sayılır, denilmektedir.

Bu hükümle ana şirketle tâbi şirket zimnen iktisadî bir kül olarak kabul ve mütalâa olunmakta ve bu mütalâaya istinaden borç ve alacak münasebetinin Hazine aleyhine olan veçhesi yani borç faizinin masraf kaydı hususu reddedilmektedir.

Aynı endişe ile ve aynı görüş zaviyesinden mülhem olarak tedvin edilmiş bulunan 17 nci maddede ise bazı işletmelerin hukukî istiklallerine rağmen iktisadî birer birlik teşkil ettikleri ve bu yüzden aralarında kâr transferlerinin yapılabileceği işaret edilmiş ve kâr kaymalarının Hazine aleyhine verebileceği neticeler bir takım barajlarla yani mâni hükümler tesis edilmek suretile önlenmek istenmiştir. Meselâ, maddenin konumuzla ilgili olan şu hükümleri gruplaşmış şirketlerin kanun vazınca da iktisadî birer bütün olarak kabul edildiğini göstermektedir. (Şirket, idaresi ve mürakabesi veya sermayesi bakımlarından vasıtalı vasıtasız olarak bağlı bulunduğu veya nüfuzu altında bulundurduğu tüzel kişilerle olan münasebetlerinde emsiline göre göze çaracak derecede yüksek veya düşük fiyatlar üzerinden alım satım yaparsa yüksek veya düşük faiz ve komis-

yonlarla ödünç para alır veya verirse bunlar tamamen ve kısmen örtülü kazanç sayılır...)

16 ve 17 nci maddelerle kabul edilmiş bulunan bu organik münasebet, sadece bu münasebetlere ait neticelerden vergi matrahını küçültecek olanlarının bertaraf edilmesi için bir sebep ve gerekçe şeklinde kullanılacak yerde; bütün veçhelerile ele alınmış olsaydı; yani bu nevi gruplaşmış şirketlerin ekonomik birer bütün teşkil edecekleri bu itibarla kül halinde vergilendirilmeleri lâzımgelceği hususu hükme bağlanmış bulunsaydı mesele daha âdilâne ve daha cezri bir şekilde halledilmiş olurdu.

Kurumlar Vergisi Kanunumuzun zahiren iştirakler lehine tesis etmiş olduğu tek hüküm; 8 inci maddedeki istisna hükmüdür ki, bu da tatbikatta maalesef ters istikamette işlemektedir. Halen iştirak istisnasından faydalanan kurumlar, bu istisnadan faydalanmamış olan kurumlara nazaran daha ağır bir vergi mükellefiyetine tâbi tutulmuş bulunmaktadır.

Meselâ A gibi bir şirketin bizzat yaptığı muamelelerden 300 lira ve iştiraki olan B şirketinden de 100 lira kâr ve temettü hissesi elde ettiğini farzedelim. Bu şirket Kurumlar Vergisi Kanununun 8 inci maddesindeki istisnadan faydalanmasa idi 400 liralık kârının toplamı üzerinden 40 lira kurumlar vergisi ile teklif edilecek ve iştirak kârından tediye sırasında kesilmiş bulunan 15 liralık gelir vergisini Kurumlar Vergisi Kanununun 44 üncü maddesi hükümlerine tevfikân kurumlar vergisinden mahsup edebileceği için mükellefiyeti sadece 40 liradan ibaret kalacaktı.

Halbuki idare ve içtihad mercileri 82 nci madde hükümlerine tevfikân kesilmekte olan vergilerin, kurumlar vergisinden mahsup edilebilmesi için bu vergiye taallük eden kazançların kurumlar vergisi matrahında yer almış olması lâzımgelceğini, Kurumlar Vergisi Kanununun 8 inci maddesiyle vergiden istisna edilmiş bulunan iştirak kazançlarının ise matraha ithal edilmediğini ileri sürerek bu kazançlara ait vergilerin kurumlar vergisinden mahsubuna imkân olmadığını kabul ve mütalââ etmektedirler. Bu durum karşısında A şirketi kendisine ait olan 300 liralık kazanç üzerinden 30 lira kurumlar vergisi ödeyecek, fakat iştirak kârından kesilmiş bulunan 15 liralık gelir vergisini kurumlar vergisinden mahsup ettiremeyeceği için mükellefiyeti 45 liraya çıkmış olacaktır.

Kurumlar Vergisi Kanununun iştiraklerle ilgili hükümleri hakkındaki tahlillerimizin son safhasını teşkil etmekte olan 12 nci maddenin 7 nci fıkrası ise: Yabancı bankalarla yabancı malî müesseselerin Türkiye'deki işletmelere iştirak hissesi şeklinde yatırım yapmalarını takyit eder mahiyette hükümler ihtiva etmektedir. Bahis konusu fıkraya göre iştirak ifade etmeyen hisse senetleri satışından doğabilecek kârlar dar mükellefiyet mevzuunun dışında bırakılmakta, buna mukabil sair kazanç ve

T A B L O : I

A Ana Şirketile B Filyal Şirketin 1953 Bilançoları

P A S İ F

A K T İ F

Hesap isimleri	A Ana şirketin	B Filyal şirketin	Toplam	Hesap isimleri	A Ana şirketin	B Filyal şirketin	Toplam
Kasa ve bankalar	1.920.000	1.050.000	2.970.000	Sermaye	10.000.000	3.000.000	13.000.000
İskonto senetleri cüzdanı	5.100.000	—	5.100.000	Tasarruf mevduatı	8.500.000	—	8.500.000
Avanslar	5.400.000	—	5.400.000	Alacaklı cari hesaplar	920.000	1.580.000	2.500.000
Borçlu cari hesaplar	4.100.000	500.000	4.600.000	Amortismanlar	300.000	1.100.000	1.400.000
Ham ve mamul maddeler	—	1.400.000	1.400.000	Kârlar	900.000	870.000	1.770.000
İştirakler	2.100.000	1.100.000	3.200.000				
Sabit kıymetler	2.000.000	2.500.000	4.500.000				
T o p l a m	20.620.000	6.550.000	27.170.000	T o p l a m	20.620.000	6.550.000	27.170.000

A Ana Şirketile B Filyal Şirketin 1954 Bilançoları

Kasa ve bankalar	7.270.000	370.000	7.640.000	Sermaye	10.000.000	3.000.000	13.000.000
İskonto senetleri cüzdanı	3.100.000	—	3.100.000	Tasarruf mevduatı	17.500.000	—	17.500.000
Avanslar	13.400.000	—	13.400.000	Alacaklı cari hesaplar	674.000	1.000.000	1.674.000
Borçlu cari hesaplar	3.000.000	1.000.000	4.000.000	Amortismanlar	400.000	1.200.000	1.600.000
Ham ve mamul maddeler	—	1.500.000	1.500.000	Kârlar	1.796.000	700.000	2.496.000
İştirakler	2.500.000	1.400.000	3.900.000	Müdevver kârlar	900.000	870.000	1.770.000
Sabit kıymetler	2.000.000	2.500.000	4.500.000				
T o p l a m	31.270.000	6.770.000	38.040.000	T o p l a m	31.270.000	6.770.000	38.040.000

iratlar meyanında sayılmış olan iştirak hisselerinin devir ve temlikinden doğan kazançlar vergi mevzuu içine alınmış bulunmaktadır.

Meselenin er. nevrallik noktalarından birini teşkil etmekte olan değerleme bahsine gelince: Yazımızın ilk kısmında da işaret edildiği gibi Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre hisse senetlerinin adedi ve temsil edildiği hesabın ismi ne olursa olsun değerlendirme günündeki borsa rayici ile değerlendirilmesi lâzımgelmektedir. Bu nevi değerlemeler ise holdinglerle yatırım tröstlerinde ve gruplaşmış şirketlerde muhasebe enflasyonları tevlit etmekte ve neticede bu işletmelerin mevhum bir takım kıymet tezayütleri veya kârlar üzerinden teklifine sebep olmaktadır. Meselâ sermayesi 10 milyon lira olan bir şirketin, sermayesinin üçte ikisine iştirak ettiği 3 milyon lira sermayeli bir fiyali olduğunu farzedelim. (Tablo I). Filyalin portföyünde de ana şirketin 1 milyon liralık hisse senedi mevcut bulunmaktadır.

T A B L O : II

A ve B Şirketlerinin teşkil ettikleri iktisadi birliğin 1954 yılı konsolide bilançosu

A K T İ F		P A S İ F	
Hesap isimleri	T. L.	Hesap isimleri	T. L.
Kasa ve bankalar	7.640.000	Tasarruf mevduatı	17.500.000
İskonto senetleri cüzdanı ...	3.100.000	Alacaklı cari hesaplar	1.674.000
Avanslar	13.400.000	Amortismanlar	1.600.000
Borçlu cari hesaplar	4.000.000	Sermaye	9.000.000
Ham ve mamul maddeler	1.500.000	Azınlık sermaye hissesi	1.000.000
Sabit kıymetler	4.500.000	Kâr [*]	3.366.000
T o p l a m	34.140.000	T o p l a m	34.140.000

A Ana şirket ile B Filyal şirketin 1954 bilançolarında yazılı kâr miktarları	4.266.000
Aynı şirketlerin teşkil ettiği iktisadi birliğe ait konsolide bilançoda yazılı kâr miktarı	3.366.000
Aradaki fark	900.000

[*] Bu kârın içinde azınlık grubuna ait kâr hissesi de dahil bulunmaktadır.

Farkı doğuran sebepler :

A şirketi portföyündeki B şirketi hisse senetlerinin borsa fiatı ile değerlendirilmesinden doğan kâr	500.000
B şirketi portföyündeki A şirketi hisse senetlerinin borsa fiatı ile değerlendirilmesinden doğan kâr	400.000
	900.000

I inci tablonun tetkikinden de anlaşılacağı üzere, 1952 yılı bilançolarının tanzim ve neşrini müteakip fiyalin hisse senetlerinde nominal kıymetlerine nazaran % 5, ana şirketin hisse senetlerinde ise % 10 gibi bir fiat artışı husule geldiği için her iki şirket 953 sonunda iştiraklerini borsa rayici ile değerlemişler, bu değerlendirme neticesinde husule gelmiş olan yüz bin liralık kıymet tezayütlerini ayrı ayrı kâr kaydetmişlerdir. Değerlemeden mütevellit kıymet tezayütleriyle bir hayli kabarmış bulunan 953 kârları 954 yılında aksiyon fiatlarını yeniden yükselmiş ve sene sonuna doğru fiyal şirketin hisse senetlerinde nominal kıymete nazaran % 25 ana şirketin hisse senetlerinde ise yine nominal kıymete göre % 40 nisbetinde bir kıymet artışı husule gelmiş ve bilançoda da gösterildiği veçhile (Tablo I) 400.000 ve 300.000 lira tutan bu artışlar da ilk kıymet tezayütleri gibi ana şirketle fiyal tarafından ayrı ayrı kâr kaydedilmiştir.

Ana şirketle fiyal şirketin 954 yılı sonu bilançolarında diğer işlerden elde ettikleri kazançlar ve 953 den müdevver kârlar da dahil olmak üzere 4.266.000 liraya varan kâr toplamalarının (Tablo I) gruba ait durum ve neticelerin tevhidî, yani konsolide bir bilanço ile gösterilmesi halinde 3.366.000 liraya indiği görülmektedir. Bunun sebebi aşikârdır, konsolide bilançoda iştirak hesapları yerine fiyalin ve ana şirketin aktif unsurları ikâme edilmiş ve neticede gerçek karşılığı olmayan hisse senedi fiat farkları ortadan kaybolmuştur. İktisaden bölünmez bir bütün olan bu iki işletmeyi bugün yapıldığı gibi hukukî hüviyetlerini nazara alarak ayrı ayrı vergilendirmek, sırf bir muhasebe enflasyonu yüzünden kârı 900.000 lira yükseltmek ve bunun üzerinden de sebepsiz yere 90.000 lirası kurum 121.500 lirası gelir olmak üzere 211.500 lira fazla vergi almak demektir.

Tamamen nazarı olan bu misalin benzerlerini memleketimizde de bulmak mümkündür. İddiamızı teyit için alâkalı şirketlerin isimlerini zikretmeksizin İstanbul Borsasının 955 bültenlerinden alınmış bazı hisse senetleri fiatlarını verelim: Meselâ A ana şirketine ait hisse senetlerinin nominal kıymeti 10 lira olduğu halde 955 ayı borsa rayici 64, B fiyal şirketine ait hisse senetlerinin nominal kıymeti 5 lira olduğu halde 955 ayı borsa rayici 21 liradır. Yani ana şirket hisse senetlerinin fiat-

larında nominal kıymete nazaran % 540 fiyâl şirketin hisse senetlerinde % 320 nisbetinde bir yükselme mevcuttur. Bu fiatlar bizi misalimizdekinden daha şaşırtıcı neticelere götürmektedir. Ana şirket için 1 milyon liralık bir iştirak hissesinde 3.200.000 liralık bir değer artışının; fiyâl için ise 200.000 liralık bir iştirak hissesinde 1.080.000 liralık bir değer artışının kâr kaydı bahis mevzuudur. Bütün bu izah ve misallerden de anlaşılacağı üzere fiyâl şirket hisse senetlerine ait değer artışları ana şirket kârını ve binnetice hisse senetleri fiatlarını yükseltmekte, müteakip yılda ana şirket kârından alacağı hisseyi ve portföyünde bulunan ana şirket hisse senetlerine ait değer artışlarını neticelerine ithal etmek mecburiyetinde olan fiyâlin kârı ve peşi sıra hisse senetleri fiatları tekrar artmakta ve bu artışlar ana şirketin ve neticede birliğin kârını yukarıda zikrettiğimiz astronomik rakamlara çıkarmaktadır. Karşılıklı tesir ve aksi tesirlerle devamlı bir şekilde büyümekte olan bu rakamların bir fiksiyondan başka bir şey olmadığını anlamak için konsolide bilançoaya kısaca bakmak kâfidir (Tablo II).

Borsa rayicile değerlendirme sisteminin Hazine aleyhine neticeler verdiği haller de mevcuttur. Büyük bir yatırım tröstünün fiyâli durumunda olan bir şirketin 100 lira itibarî kıymetli hisse senetleri 954 yılı sonunda borsada 64 liradan muamele gördüğü halde bu işletme bilançosunda yapılmış bulunan incelemeler sonunda şirkete ait öz varlığın nominal sermayeye eşit hattâ biraz fazla olduğu anlaşılmıştır. Yani fiyâl şirket hisse senetlerinin muhasebe veya nazari tasfiye değeri nominal kıymete eşit ve hattâ bu kıymetten yüksek olduğu halde sermayenin küçük bir kısmına sahip olan bazı hissedarlar uzun müddet temettü alamadıkları için hisse senetlerini satmak zorunda kalmışlar ve bu suretle fiatı düşürmüşlerdir. Bu şirket sermayesinin 4 milyon lira olduğunu farzederek ana şirketin münhasıran sakat bir değerlendirme şeklinin tatbikinden dolayı neticelerine bir milyon dörtyüz bin liradan fazla bir zarar kaydedebileceği neticesine varırız. Halbuki hakikatta iştirak hissesinde bir santimlik bir kıymet tenezzülü dahi vaki olmamıştır.

Madalyanın diğer cephesine, yani fiyâllere ait zararların ana şirket neticeleri meyanına ithali meselesine gelince: Tatbik edilmekte olan değerlendirme sistemimize göre fiyâle ait şirket neticelerine sirayet ettirilebilmesi için, fiyâl şirket hisse senetleri fiatlarına aksetmiş olması lâzamdır. Halbuki memleketimizdeki yatırım tröstlerinin sermayelerinin tamamına iştirak ettikleri bazı fiyâllerin hisse senetleri ya borsada kayıtlı değildir, veyahut kayıtlı olmasına rağmen senelerce muamele görmemişlerdir. Böyle bir durum karşısında fiyâlin büyük zararlara uğradığını farzedelim. Hisse senetleri borsada muamele görmediği için; zarar fiat-

lara aksetmeyecek ve bu yüzden ana şirket iştirak hissesini maliyet bedeliyle değerlemek yani ilk kıymetle muhafaza etmek zorunda kalacaktır. Bu gibi hallerde ana şirketler iştirak değerlerini fiyallerin tasfiyesine veya konulan sermayenin tamamen kaybolmasına kadar değiştirmemeye ve aktifte olduğu gibi muhafaza etmeye mahkûmdurlar.

2.000.000 lira sermayeli bir fiyalyal yaptığı muamelelerden dolayı sermayesinin yarısını kaybettiği yani 1 milyon lira zarara uğradığı halde ana şirket, büyük bir kısmını zararlı fiyalden aldığı faizler teşkil etmekte olan 500.000 liralık kârı üzerinden vergi ödemek mecburiyetindedir. Fakat hakikatta grup 500.000 lira kârlı değil, bilâkis 500.000 lira ve hattâ daha fazla zararlı durumundadır. Bu misal holdinglelerle yatırım tröstlerinin konsolide bilânçolar delâletile ekonomik birer bütün halinde teklif edilmelerinin zaruretini münakaşa götürmez bir bedahat şeklinde ortaya koymaktadır.

Sözünü ettiğimiz gruba ait kâr ve zararın cebri muhassalasını, yani gerçek neticeyi ancak konsolide bilânçolarla tesbit ve tayin etmek mümkündür. Aksi takdirde 500.000 lira zararda olan grup 500.000 lira kâr etmiş gibi vergilendirilmekte devam edilecektir.

Muhasebe enflasyonlarını esham ve tahvilâta ait değerlendirme sisteminin tadili ile önlemek mümkündür. Meselâ iştiraklerin, işletmecilik telâkilerine muvazi olarak Vergi Usul Kanunumuzda da sabit kıymetler şeklinde mütalâası ve bu mütalâyaya istinaden faaliyet devreleri içindeki kıymet tezayütlerinin neticelere ithal edilmemesi ve ilâh gibi. Fakat en âdil hal sureti gruplaşmış şirketlerin bilhassa holdinglelerle yatırım tröstlerinin muayyen kayıt ve şartlarla (Meselâ iştirak nisbetinin % 75 i tecavüz etmesi halinde v. s. gibi) iktisadî bir birlik teşkil ettiklerini kabul etmek ve bu şirketleri hukukî hüviyetlerini nazara almaksızın bir bütün halinde yani birleştirilmiş bilânçolar delâletile vergilendirmektir.

Istanbul, 12 Mayıs 1955